

Petra Vručina *

Uvreda i *fama publica* u kasnosrednjovjekovnim istočnojadranskim komunama¹

Na temelju sudskih kaznenih spisa Zadra, Trogira i Dubrovnika, u kojima se javljaju uvrede, rad analizira njihov značaj za pojedince u tim dalmatinskih komunama, prvenstveno s obzirom na to kakvu je ulogu javni glas imao u njihovoj difuziji u zajednici. Budući da su uvrede povezivale pojedinca s društveno neprihvatljivim ponašanjem, ili pak društveno marginaliziranim skupinama, pritom ciljajući na ugrožavanje pojedinčeve časti, pojedinac je imao motiv za sudski proces. Osim toga, rad će uvrede sagledati i kao svjesne pokušaje promjene tuđega imidža u društvu. Najzad, na temelju sudskih procesa povezanih s uvredama interpretirat će se i društveni položaj žene i muškarca u društvu te marginaliziranih skupina.

Ključne riječi: srednji vijek, sudski spisi, uvreda, *fama publica*, istočnojadranski gradovi, društvena povijest

Uvod

Povijest “odozdola” za srednjovjekovne je povjesničare izazovan zadatak zbog toga što, i ono malo vrela, koja su ostala sačuvana o “malim” ljudima, pisana su iz perspektive onih obrazovanih i višega statusa. U tome su smislu, i primarni izvor korišten u ovome radu – kaznene sudske spise,² sastavljali komunalni službenici

* Petra Vručina, Ivana Zahara 3, 10000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: 5ra.vrucina@gmail.com

¹ Rad je napravljen pod mentorstvom doc. dr. sc. Tomislava Popića u sklopu istraživačke skupine za srednji vijek na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu ak. god. 2016./2017. Svome mentoru i kolegi Anti Bećiru, koji mi je više puta pomogao svojim sugestijama, najsrdačnije zahvaljujem.

² Miho Barada, ur., *Trogirski spomenici. Dio II. Zapisci sudbenog dvora općine trogirске. Svezak I. od 8. VIII. 1266. do 6. XII. 1299. Monumenta Traguriensia. Pars secunda. Acta curiae comunis Traugurii. Volumen I ab 8. VIII. 1266. usque ad 6. XII. 1299. Monumenta spectantia historiam Slavorum meri-*

kako bi mogli služiti u sudskome procesu. Izjave svjedoka komunalni kancelari prevodili su na latinski, čime su one preoblikovane i pojednostavljene na način da odgovaraju spomenutoj svrsi.³ Svojevrsni sudski "shematizam", koji mnogo više dolazi do izražaja u građanskim negoli kaznenim parnicama, te složenost sudskoga postupka bili su i posljedica oblikovanja shvaćanja nametnutoga od političke elite, da svaki pojedini korak sudske procedure mora biti zadovoljen kako bi se konačna presuda smatrala valjanom. Eliti je takvo shvaćanje služilo u svrhu legitimacije društvenoga poretka.⁴

Imajući dakle na umu da izjave svjedoka nisu uvijek i njihove sasvim izravne eksplikacije, cilj je ovoga rada komparativnom analizom sudskih kaznenih spisa u Trogiru, Dubrovniku i Zadru, povezanih s uvredama⁵ u razdoblju od sredine 13. do početka 15. stoljeća, proniknuti u stvarnu društvenu sliku kasnosrednjovjekovne komune. Preciznije rečeno, rekonstruirati shvaćanje društvene uloge muškaraca i žena te vertikalne odnose među društvenim skupinama – elitom i slugama, patricijima i pučanima. Povrh toga, rad će analizirati sukobe koji su se događali među pripadnicima istih ili pak različitih društvenih skupina.

Američki povjesničar Daniel Lord Smail ustvrdio je da je interes pojedinaca za sudskom tužbom proizlazio iz toga što je sudski postupak bio javan. Time je sud omogućavao pojedincu da izrazi i svjesno preusmjeri emocije mržnje, osvete, suparništva, ljubomore, inata, želje za ponižavanjem ili isključivanjem drugih pojedinaca na nenasilan način.⁶ Uklapajući se u Smailovu paradigmu, ovaj će rad počivati na tezi kako se srednjovjekovni pojedinac koristio uslugama suda u

---

dionalium, knj. 46 (Zagreb: JAZU, 1951, dalje: MT/II); Nella Lonza, Zdenka Janeković Römer, "Dubrovački »Liber de maleficiis« iz 1312-1313. godine", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 25 (1992), br. 1: 173-228; Hrvatska (dalje: HR) – Državni arhiv u Zadru, Zadar (dalje: DAZD) – fond 22 – Curia maior civilium (dalje: CMC), kut. V, fasc. 12; kut. II, fasc. 5. Zahvaljujem mentoru koji mi je ustupio transkribirane zadarske spise.

³ U usporedbi s izvorima, primjerice talijanske provenijencije, ograničenje u analiziranju slučaja iz dalmatinskih komuna predstavlja činjenica što ih bilježnik nije prenosio na narodnome jeziku. Usp.: Dean, "Gender and Insult in an Italian City: Bologna in the Later Middle Ages", *Social History* 29 (2004), br. 2: 218.

⁴ Tomislav Popić, *Krojenje pravde: zadarsko sudstvo u srednjem vijeku: (1358.-1458.)* (Zagreb: Plejada, 2014), 20-24.

⁵ Izbor radova na temu uvreda: Trevor Dean, "Gender and Insult in an Italian City", 217-231; Dean, *Crime and Justice in Late Medieval Italy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 113-135; Lara Gowing, "Gender and the Language of Insult in Early Modern London", *History Workshop* 35 (1993): 1-21; Nella Lonza, "On cutting off noses and pulling out beards: Face as a medium of crime and punishment in medieval Dubrovnik", u: *Our Daily Crime. Collection of Studies*, ur. Gordan Ravančić (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014), 59-72; Nancy Shields Kollmann, *By Honor Bound* (Cornell University Press, 1999), 65-129; Slavica Stojan, *Vjernice i nevjernice* (Dubrovnik: HAZU u Dubrovniku, 2002), 275-310.

⁶ Daniel Lord Smail, *The consumption of justice: emotions, publicity and legal culture in Marseille, 1264.-1423* (Ithaca; London: Cornell University Press, 2003), 11-25.

slučaju vrijeđanja jer je ono, odigravši se na javnome mjestu, moglo potencijalno ugroziti njegovu sliku u društvu, a time i njegov društveni položaj, na način da se znanje o javnome sukobu dalje širilo u zajednici preko javnoga glasa pritom poistovjećujući osobu s iznesenom uvredom. Uvrede su se uvijek ticale društveno neprihvatljivoga ponašanja ili su osobu pokušavale diskriminirati na način da su je poistovjećivale s društveno marginaliziranim skupinama pa je postojala mogućnost da se javno mnijenje⁷ o toj osobi oblikuje negativno ili da se izmijeni.

Iako je koncept marginalnosti rezultat apstrahiranja modernih povjesničara, a ne svjesno shvaćanje srednjovjekovnih suvremenika, ipak ju možemo pratiti u izvorima. Kriterija definiranja marginalnosti ima mnogo.⁸ U ovomu će se pak radu nastojati analizirati one marginalizirane društvene skupine koje su dijelom diskursa vrijeđanja. Tragat će se za odgovorom na pitanje zašto je za srednjovjekovnoga pojedinca bilo dovoljno čuti da ga netko nazove *meretrix*, *latro*, *ravaiose*, *Iudeus*, *servus*, *bastarde*, pa da tu osobu optuži za uvredu, ili verbalnim istupom bude isprovociran na fizički sukob. Svaka od tih uvreda imala je svoju posebnu konotaciju te je njezin odabir ovisio o osobi koju se vrijeđa – o njezinu spolu, društvenome statusu, dobi, i zanimanju. Učinak “društvene štete” koju je uvreda mogla nanijeti imidžu pojedinca također je ovisio o tome tko vrijeđa, i o publici, što nažalost iz analiziranih slučajeva najčešće ne će biti moguće doznati. Najzad, ovaj će rad nastojati barem naslutiti motivaciju protagonista za izazivanje sukoba ili pak iskazivanje nezadovoljstva.

Pojedinac – društvo – uvreda: značaj

Jedno je od glavnih obilježja centralne političke vlasti u srednjemu vijeku oslanjanje na zemljoposjednike ili zajednice, to jest prepuštanje dijela jurisdikcije perifernoj vlasti.⁹ Fragmentarnost političke vlasti imala je za posljedicu i pravni partikularizam.¹⁰ Među brojnim utjecajima u lokalnim je zajednicama zbog

---

⁷ U literaturi nije precizno definirano, no ovom prilikom valja napomenuti da se javni glas i javno mnijenje razlikuju. Javni glas može, ali i ne mora, uzrokovati nastanak ili promjenu javnoga mnijenja.

⁸ Damir Karbić, “Koncept marginalnosti: društvena stvarnost ili sredstvo istraživanja na primjeru srednjovjekovnih komunalnih društava”, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba: Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija održanog 10. prosinca 2003. u Zagrebu*, ur. Tomislav Popić (Zagreb: DSP „Lucius“, 2004), 9-19. O marginalnim skupinama vidi i sve ostale radove u navedenome zborniku. Vidi i: Tomislav Raukar, “Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću”, u: *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku: odabrane studije* (Split: Književni krug, 2007), 116-125.

⁹ Patricia Crone, *Pre-Industrial Societies: Anatomy of the Pre-Modern World* (Oxford: Oneworld Publications, 2009), 38-46.

¹⁰ Paolo Grossi, *A History of European Law* (Chichester, West Sussex; Malden: Wiley-Blackwell, 2010), 1-3; Popić, *Krojenje pravde*, 111. O političkome partikularizmu: Martin van Creveld, *The Rise and Decline of the State* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 59-61.

praktičnih razloga tradicija u pravnome sustavu imala primat.¹¹ Zbog toga su se razlikovale i odredbe o uvredama u komunama, odnosno svaka je komuna imala nešto drugačije kazne za prijestup vrijeđanja.¹²

Ono što je pak svim dalmatinskim komunama bilo zajedničko jest predodžba o pojedincu unutar zajednice. Iako J. Le Goff ističe kako su na razvoj komune od 13. stoljeća utjecali osjećaji privatnosti i individualnosti koja se tada javlja,¹³ pojedinac u srednjemu vijeku i dalje svoju individualnost umnogome podređuje prohtjevima zajednice, a što je proizlazilo iz egzistencijalnoga straha za opstanak. Odnosno, pojedinac je član obitelji, roda, bratovštine, i uvijek se ostvaruje kao dio neke društvene zajednice, bilo veće, bilo manje.¹⁴

Budući da je o percepciji njegove časti ovisio stupanj integriranosti u zajednicu, pojedinac je imao motiv za sudskim procesom zbog uvreda. Iz izvora vidimo da se u velikome dijelu slučajeva čin vrijeđanja odvijao na javnome prostoru: gradskoj cesti, trgu, ulici i prostoru ispred crkve ili kuće.¹⁵ Čak i ukoliko se verbalno

¹¹ Tomislav Popić, "Zadarske mirazne parnice iz druge polovice 14. stoljeća", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012): 61.

¹² Usp.: Jaromir J. Hanel, ur., *Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1877, dalje: KS), cap. XXI, str. 11-12; V. Bogišić, C. Jireček, ur., *Liber statutorum civitatis Ragusii* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1901, dalje: DS), lib. VI, cap. XXVIII, str. 134; Ivan Strohal, ur., *Statutum et reformationis civitatis Tragurii* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1915, dalje: TS) lib. II, cap. 6-8, str. 56-57; Slavo Grubišić, ur., *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika* (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982, dalje: ŠS), knj. VI, pogl. II-V, str. 175; Antun Cvitanić, ur., *Statut grada Splita. Splitsko srednjovjekovno pravo. III. izdanje* (Split: Književni krug, 1998, dalje: SS), knj. IV, gl. XII, str. 611-613; Zadarski statut uopće ne sadrži odredbe kaznenoga prava pa tako niti one povezane s uvredama. Popić, *Krojenje pravde*, 113-114. Zbog različitih pravnih tradicija znalo je dolaziti i do pravnih poteškoća. Vidi slučaj mirazne parnice do koje je došlo upravo zbog različitoga definiranja oporučnoga prava na miraz u Zadru i Dubrovniku: Popić, "Zadarske mirazne parnice iz druge polovice 14. stoljeća", 69-74.

¹³ Citira: Irena Benyovsky Latin, *Srednjovjekovni Trogir: prostor i društvo* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009), 104.

¹⁴ Nasuprot modernomu *individuumu*, M. Ančić poziva se na antropološku kategoriju *dividuum*. Vidi: Mladen Ančić, "Vekenega i kralj Koloman", u: *Laude nitens multa: Zbornik radova s kolokvija u povodu 900. obljetnice Vekenegini epitafa*, ur. Pavuša Vežić, Ivan Josipović, (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018), 22; Grossi, *A History of European Law*, 5-6; Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća* (Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 1994), 9; Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku* (Zagreb; Dubrovnik: Hrvatski institut za povijest; Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti, 2012), 15-16, 65; Raukar, "Komunalna društva", 125-128.

¹⁵ Vidi primjerice: HR-DAZD-22-CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 18-18', 34'; Barada, *MT/II*, dok. 13, str. 13-14; dok. 20, str. 18; dok. 60, str. 41; dok. 26, str. 67; dok. 79, str. 107; dok. 2, str. 111; dok. 7, str. 150-151; Lonza, Janeković Römer, "Dubrovački »Liber de maleficiis« iz 1312-1313. godine", dok. 24, str. 185; dok. 25, str. 186; dok. 50, str. 197.

nasilje odvalo u privatnome prostoru,¹⁶ u skućenim komunalnim sredinama bilo je teško sakriti intimu od znatiželjnika.¹⁷ Nadalje, sam sudski postupak bio je javna stvar – od poziva na sud do davanja iskaza svjedoka i ispitivanja jer se saslušanje najčešće odvijalo na javnome prostoru poput trga.¹⁸

Koliku je ulogu, nadalje, *fama publica* imala u životu srednjovjekovnoga pojedinca, govori i činjenica kako se, između ostaloga, na javnome glasu temeljio inkvizicijski postupak. Od razdoblja Inocenta III. crkvena je vlast počela sustavnije uvoditi sudski postupak *ex officio*, koji potom preuzima svjetovna vlast te se tako uz akuzacijski postupak afirmirao i onaj inkvizicijski. Tim sudskim postupkom tužbu mogu inicirati institucije vlasti po službenoj dužnosti, i to na tri načina: tužbom, prijavom i na temelju javnoga glasa o počinjenju kakvoga zločina. Osim toga, javni je glas mogao biti i glavnim dokaznim sredstvom pri donošenju presude, kada se zločin nije mogao dokazati na neki drugi način.¹⁹

Jedan trogirski slučaj pokazuje u kojemu je još vidu *fama publica* mogla imati utjecaja na pojedinca. Prilikom davanja iskaza svjedok se pozivao na to kako se iskaz drugoga svjedoka ne može uzeti u obzir jer je on osoba na zlu glasu: (...) *quoniam ipse Dommignum homo erat infamis, cuius testimonio uel dictis nulla fides adhibebatur*.²⁰ Prema statutima talijanskih gradova, u slučaju da je žrtva bila kradljivac, prostitutka ili siromah, odnosno osoba na zlu glasu, okrivljenik se ili nije kažnjavao ili je pak kazna bila znatno umanjena.²¹ Ulogu javnoga glasa u

¹⁶ Vidi primjerice: HR-DAZD-22-CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 11.

¹⁷ Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Algoritam, 2007), 47-49.

¹⁸ Nella Lonza, "La giustizia in scena: punizione e spazio pubblico nella Repubblica di Ragusa", *Acta Histriae* 10 (2002), br. 1: 171-172; Lord Smail, *The consumption of justice*, 22.

¹⁹ Tomislav Popić, "IV Lateranski koncil i djelovanje sudova u istočnojadranskim gradovima 13. stoljeća" (priopćenje na znanstvenom skupu: *IV. lateranski koncil: događaj koji je promijenio Europu*, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb, Hrvatska, 20. studenoga 2015). O inkvizicijskome postupku: Joanna Carraway Vitiello, *Public justice and the criminal trial in late medieval Italy: Reggio Emilia in the Visconti age* (Leiden: Koninklijke Brill NV, 2016), 56-65; Nella Lonza, "Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40 (2002): 68-74. O zloupotrebi inkvizicijskoga postupka: Dean, *Crime and Justice*, 19-22. O korištenju *famae publice* kao argumenta na sudu: Laura Ikens Stern, "Public Fame in the Fifteenth Century", *The American Journal of Legal History* 44 (2000), br. 2: 199-222; Janeković Römer, *Maruša*, 233-243. Slučaj Marseillesa govori o tome da su postojali i gradovi u kojima se izbjegavala uporaba *famae publicae* u inkvizicijskome postupku. Vidi: Daniel Lord Smail, "Common Violence: Vengeance and Inquisition in Fourteenth-Century Marseille", *Past & Present*, 151 (1996): 53.

²⁰ Barada, *MT/II*, dok. 52, str. 36. Vidi i: isti, *MT/II*, dok. 6, str. 9; dok. 23, str. 64; dok. 36, str. 75; dok. 47, str. 83. Usp. i Janeković Römer, *Maruša*, 81. Primjer iz Koprivnice: Hrvoje Petrić, "O marginalnim skupinama u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom pograničnom gradu: primjer Koprivnice", u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić (Zagreb: DSP „Ivan Lučić – Lucius“, 2004), 70.

²¹ Dean, *Crime and Justice*, 174-175.

životu pojedinca demonstrira i činjenica da se preko njega potvrđivao i identitet osobe, preciznije rečeno, očinstvo, majčinstvo ili supružništvo.²² Ono o čemu se govorilo značilo je da je istinito²³ iako je zapravo moglo biti i suprotno tomu.

Naoko neopipljiv, javni je glas pojedincu tako mogao postati odlučujućim čimbenikom za definiranje njegova odnosa spram drugih pojedinaca u zajednici, ili pak prema cjelokupnoj zajednici. Ukoliko se radilo o glasinama koje su pojedinca prikazivale u lošem svjetlu, odnosno ukoliko su pojedinca povezivale s društveno neprihvatljivim ponašanjem ili pak društveno marginaliziranim skupinama, moglo je doći do i do ozbiljnijega diskreditiranja pojedinca. Jedan od takvih primjera donosi Zdenka Janeković Römer u knjizi *Maruša ili suđenje ljubavi*. Tijekom sudskoga procesa u kojemu se trebalo odlučiti o pravovaljanosti jednoga od dvaju brakova koje je Maruša sklopila, pronio se glas o tome kako je Maruša bludnica, čime je izgubila društveni integritet. Prema Janeković Römer činjenica da se Maruša ne spominje ni živa ni mrtva u oporučnim legatima svoje obitelji ima svoje posebno značenje jer su se iz kolektivnoga sjećanja antunina isključivali samo oni koji bi prekršili pravila svoje društvene skupine.²⁴ Osim što je ugrožavala imidž pojedinca, uvreda je mogla ugroziti i imidž institucije, što zorno pokazuje primjer Dubrovnika gdje su se strogo kažnjavali plemići koji bi se posvađali i iznosili uvrede za vrijeme trajanja sjednica u Senatu (Vijeću umoljenih). Kazna je uključivala od pet do petnaest dana kućnoga pritvora. Budući da su Senat i njegovi članovi reprezentirali dubrovačku slobodu shvaćenu i kao političku autonomiju, čast senatora nije smjela ni na koji način biti okaljana.²⁵

Premda je pokrenuti sudski proces zbog vrijeđanja bio način obrane ili vraćanja ugleda, presuda nije bila važna u toj mjeri koliko sam postupak. U većemu dijelu analiziranih slučajeva sudski procesi nisu dovršeni²⁶ upravo zato što glavna

²² Vidi primjerice: SS, knj. 3, gl. CXIX, str. 579; ZS, knj. III, gl. 103, str. 347; ŠS, knj. 3, pogl. 6, str. 95. A da je takav način potvrđivanja identiteta bio podložan prevarama, govori slučaj Martina Guerra iz 16. stoljeća. Vidi: Natalie Zemon Davis, *Povratak Martina Guerra* (Zagreb: Konzor, 2001).

²³ Lord Smail, *The consumption of justice*, 51.

²⁴ Janeković Römer, *Maruša*, 264. Vidi i primjer N. Lonze o formiranju mnijenja putem javnoga glasa o nečasnosti žene zbog izvanbračne trudnoće. Nella Lonza, "Dvije izgubljene duše: Čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667-1808)", *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 39 (2001): 274-276.

²⁵ Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma* (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999), 21, 106, 245, 246. Usp. i odredbe statuta drugih komuna u kojima je najčešće kazna udvostručena ako bi vrijeđanje bilo upućeno gradskim službenicima: SŠ, knj. 6, pogl. IV-V, str. 175 i knj. ref., pogl. XIV, str. 220; TS, lib. I, cap. 8, str. 56; SS, knj. IV, gl. XII, str. 613; Josip Kolanović, Mate Križman, ur., *Zadarski statut: sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563.* (Zadar; Zagreb: Ogranak Matice hrvatske; Hrvatski državni arhiv, 1997, dalje: ZS), ref., gl. 15., str. 531.

²⁶ Najtočnije se može odrediti za dubrovački *Liber de maleficis* u kojemu u 65 % slučajeva nije došlo do presude. Razlog nedovršavanja procesa je ili nagodba među strankama, ili pak odbijanje tužbe. O nagodbi: Lonza, Lonza, "Tužba, osveta, nagodba", 92-100.

svrha sudskoga postupka nije bila kazniti počinitelja, nego "osvijetlati obraz" te iskoristiti društvene i ritualne aspekte sudskoga procesa.²⁷ Stoga ni same kazne za uvrede nisu bile visoke,²⁸ osim, naravno, u slučajevima kada bi vrijeđanje prešlo u fizički obračun, što se zapravo najčešće i događalo. Fizički napad zbog nanesene uvrede još je jedan argument koji govori u prilog tomu koliko su imidž i čast pojedinca bili važni čimbenici u interakciji sa zajednicom.

Međutim, pojedinac je mogao izabrati i drugačiji način izražavanja svojih emocija zbog nanesene uvrede. Naime, još u kasnome srednjem vijeku paralelno s vođenjem sudskih ili arbitražnih procesa i dalje je kao jedan od načina rješavanja sukoba postojala krvna osveta, s upravo su uvrede koje su narušavale pojedinčevu čast mogle biti poticaj za njezino pokretanje.²⁹ Reguliranje nasilnih društvenih fenomena kroz sudove u što je uključen i javni verbalni sukob, predstavljalo je stoga način društvene kontrole, to jest težnju da vlast stekne monopol nad nasiljem,³⁰ budući da, riječima Nelle Lonze: *osveta zateže društveno tkivo, razvrstava u suprotne tabore i opasna je za javnu vlast, jer nasilje lako eskalira a odmazde zadobiju lančanu strukturu*.³¹ Da je sama vlast počela gajiti interes u sudskim postupcima povezanim s uvredama, svjedoči i činjenica da se od druge polovice 14. stoljeća ti procesi u dalmatinskim gradovima odvijaju i kroz inkvizicijski postupak, a ne samo akuzacijski.³² I dakako, kao dio javnoga i kaznenoga prava, odluke u sudskim postupcima vezanim za uvrede trebale su svojom legitimnošću perpetuirati povjerenje u gradsku vlast.³³

Uvreda i ženska čast

Analizirajući uvrede u Bologni, Trevor je Dean kao glavnu distinkcijsku odrednicu u svome članku uzeo onu rodnu te preko uvreda istraživao i rodne odnose. Naime, muškarci i žene koristili su se drugačijim konstrukcijama i izrazima prilikom vrijeđanja pri čemu je za žene najteža bila ona uvreda kojom se impliciralo

---

²⁷ Lord Smail, *The consumption of justice*, 23; Shields Kollmann, *By Honor Bound*, 95, 114-115.

²⁸ Aproximativno je u Trogiru kazna iznosila tri libre malih denara, u Dubrovniku od jednoga do šest perpera, a u Zadru dvadeset solida.

²⁹ Dean, *Crime and Justice*, 121-132; Lonza, "Tužba, osveta, nagodba", 88-92; Andrea Zorzi, "The Judicial System in Florence in the Fourteenth and Fifteenth Centuries", u: *Crime, Society and the Law in Renaissance Italy*, ur. Trevor Dean i K. J. P. Lowe (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 52.

³⁰ Lord Smail, *The consumption of justice*, 16; (...) *vendeta had undergone a slow process of "publicization", as its function was increasingly assumed by the official judicial apparatus in terms of both "taking vendetta" and of asserting the public purpose of penalties*. Zorzi, "The Judicial System in Florence", 53.

³¹ Lonza, "Tužba, osveta, nagodba", 58.

³² Lonza, "Tužba, osveta, nagodba", 69.

³³ Popić, *Krojenje pravde*, 15-32, 65.

da je prostitutka.³⁴ Kao i u Bologni, i u slučaju Trogira, Dubrovnika i Zadra, žene se najčešće vrijeđalo ovom uvredom. Tako se, primjerice u *Trogirskim spomenicima*, nailazi na slučaj u kojemu sluga Martin Gusica (*seruus domus sue*) vrijeđa svoga gospodara Ivana Čila govoreći mu kako su njegove sestre i baka “kurve” (*quod sorores eius scilicet Johannis sunt meretrices et dixit quod aua dicti Johannis fuit meretrix*) nakon čega ga je gospodar udario.³⁵ Nadalje, u Dubrovniku je Andrija de Slavč nazvao kćer Marina de Chisegne “jeftinom kurvom” (*vocando eam meretricem villissimam*). Bio je osuđen na kaznu u iznosu od četiri perpera, no vjerojatno je Marinova kći odustala od tužbe, što se može zaključiti iz toga da proces nije dovršen (*cassatum*).³⁶ Iako je očito došlo do dogovora između stranki, visina predviđene kazne govori dovoljno o snazi konotacije koju je sama uvreda izazivala. Još je u jednome slučaju predmet riješen bez plaćanja kazne, ovoga puta u iznosu od jednoga perpera. Dimitrije Despello nazvao je Petrušu, ženu postolara Radobe, “besramnom kurvom” (*dicendo ei: turpis meretrix*).³⁷ U idućemu slučaju, Marin iz Šibenika pred dubrovačkoga je kneza iznio optužbu da mu je Sergije iz Avinante, među ostalim, rekao kako je sto muškaraca spavalo s njegovom ženom (*quod C homines dormierant cum uxore eius*).³⁸ Iz zadarskih pak spisa, može se izdvojiti slučaj Fridrika sa Sicilije koji je prijavio Ružu, ženu krojača Mateja Ivanovića, jer je Ruža njegovu ženu nazvala *meretrix*.³⁹ Nadalje, suknar Stipica prijavio je krojača Dimitrija jer je njegovoj ženi rekao *quod erat meretrix*.⁴⁰ Ono što povezuje ovih pet od šest iznesenih slučajeva jest činjenica kako – mada se uvredama vrijeđala prvenstveno ženska čast povezana s neprihvatljivim seksualnim ponašanjem, protagonisti u ovim sudskim procesima nisu bile žene nego muškarci.

Na temelju normativnih statutarnih odredbi može se iščitati da je društvo srednjovjekovnih istočnojadranskih komuna počivalo na patrijarhalnome obiteljskom modelu. Glavna svrha ovoga društvenoga modela bila je osigurati muškoga nasljednika, čemu je ženska uloga u obitelji bila u potpunosti podređena. Subordiniranost muškarcu naglašava posebno dubrovački Statut.⁴¹ Pokazuje to i odredba trogirskoga Statuta prema kojoj je kazna za uvredu nanese muškarcu

³⁴ Dean, “Gender and Insult in an Italian City”, 219-221. Vidi i: Gowing “Gender and the Language of Insult”, 2; Stojan, *Vjernice i nevjernice*, 277-278.

³⁵ Barada, *MT/II*, dok. 6, str. 150 (22. 6. 1281.).

³⁶ Lonza, Römer, “Dubrovački »Liber de maleficiis«,” dok. 19, str. 184 (20. 9. 1312.).

³⁷ Lonza, Römer, “Dubrovački »Liber de maleficiis«,” dok. 24, str. 185-186 (30. 9. 1312.).

³⁸ Lonza, Römer, “Dubrovački »Liber de maleficiis«,” dok. 67, str. 207 (15. 2. 1313.).

³⁹ HR-DAZD-22-CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 34’ (17. 3. 1412.).

⁴⁰ HR-DAZD-22-CMC, kut. V, fasc. 12; fol 18 (21. 1. 1412.).

⁴¹ Janeković Römer, *Rod i grad*, 11. O položaju žene u obitelji istočnojadranskih komuna vidi: Janeković Römer, *Rod i grad*, 53, 93-96, 126-137; usp. sa shvaćanjem položaja žene u srednjovjekovnome feudalnom sustavu: Georges Duby, *Vitez, žena, svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj* (Split: Logos, 1987), 28, i u ruralnim ranonovovjekovnim zajednicama: Davis, *Povratak Martina Guerrea*, 47-55.

bila dvostruko veća negoli ona nanesa ženi.⁴² Ipak, bez obzira na to u koliko je mjeri žena naizgled bila podređena muškarcu i obitelji, taj joj je položaj pružao zaštitu i mogućnosti djelovanja unutar takvih okvira ponašanja, a muškarcima nametao osjećaj odgovornosti.⁴³ O tomu nam upravo govore i gore spomenute uvrede. Ženska čast smatrala se vlasništvom muškarca te je njezin promiskuitet značio ujedno i njezinu manju vrijednost. Odnosno, budući da su o ženskoj časti ovisili imidž i stabilnost čitave obitelji, u naznačenim primjerima muškarci su bili oni koji su branili žensku seksualnu reputaciju.⁴⁴

Nadalje, uvreda koja aludira na ženski promiskuitet mogla je biti shvaćena u užemu značenju – povezanome s primjerice preljubom, ali i u širem – koje se povezivalo s bludništvom.⁴⁵ Ono je u srednjovjekovnome društvu shvaćano kao fenomen koji ga zagađuje,⁴⁶ međutim, bilo je itekako prisutno. Primjerice, dubrovački su muškarci svoje potpuno društveno etabliranje brakom čekali najčešće do četrdesetih godina života, a vrijeme do tada provodili su u mladenačkim družinama i u javnim kućama.⁴⁷ Unatoč tomu što su dubrovačke vlasti tolerirale prostituciju sve do 15. stoljeća, ona je bila moralno i društveno osuđivana, o čemu svjedoče upravo uvrede povezane s ovim fenomenom.⁴⁸ Svjedoče također i odredbe statuta prema kojima su kazne za silovanje prostitutki bile mnogo manje od žena na dobru glas.⁴⁹ Budući da je bila moralno neprihvatljiva, *fama* o tome da je neka žena prostitutka mogla se koristiti kao strategija u osujećivanju optužbe, što ilustrativno pokazuje jedan bolonjski slučaj koji navodi Trevor Dean. Naime, bolonjski je sud 1394. godine optužio jednoga muškarca za silovanje, a drugoga

⁴² TS, lib. II, cap. 6, str. 56.

⁴³ Shields Kollmann, *By Honor Bound*, 72.

⁴⁴ Gowing, "Gender and the Language of Insult", 15. O utjecaju ženskoga promiskuiteta na društveni poredak i položaj samoga muškarca ovisnoga o njemu vidi: DUBY, *Vitez, žena, svećenik*, 34-35; Daniela Lombardi, "Intervention by Church and State in Marriage Disputes in Sixteenth-and-seventeenth-century Florence", u: *Crime, Society and the Law in Renaissance Italy*, ur. Trevor Dean i K. J. P. Lowe (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 153; Lonza, "Dvije izgubljene duše", 288-289; Shields Kollmann, *By Honor Bound*, 65-82. Koliko je značila ženska čast, ilustrativno pokazuje na primjer odredba splitskoga Statuta prema kojoj je u slučaju silovanja djevice, redovnice, udate žene ili udovice, muškarac morao platiti kaznu u iznosu od dvjesto solida. SS, knj. IV, gl. XXXVII, str. 637.

⁴⁵ Usp.: Gowing, "Gender and the Language of Insult", 3.

⁴⁶ James A. Brundage, *Law, Sex and Christian Society in Medieval Europe* (Chicago; London: The University of Chicago Press, 1987), 393-394; Dean, "Gender and Insult in an Italian City", 219-221. Splitski statut, primjerice, eksplicitno navodi kako žene na lošem glasu ne smiju živjeti u blizini poštenih žena da se njima ne bi pokvario moral. SS, knj. IV, gl. XXXIX, str. 639.

⁴⁷ Janeković Römer, *Maruša*, 39, 145.

⁴⁸ Gordan Ravančić, "Prostitucija u kasnosrednjovjekovnom i renesansnom Dubrovniku", u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić (Zagreb: DSP „Ivan Lučić – Lucius“, 2004), 98-99.

⁴⁹ Vidi primjerice: SS, knj. IV, gl. XXXVII, str. 637; TS, lib. II, cap. 21, str. 61; ŠS, knj. VI, pogl. LXIV, str. 190.

da mu je pomagao u zločinu. Jedan od optuženika branio se time da se javno zna (*publica vox*) kako je žena za koju se tvrdi da je silovana zapravo prostitutka.⁵⁰

Na položaj žene u društvu u kojemu je ženskoj časti stavljano posebno značenje, velik je utjecaj imalo kršćanstvo. Carol je Lansing iznijela tezu, uvodeći kategoriju roda u analizu prirode vlasti u talijanskim gradovima-državama krajem srednjega vijeka, kako je potonja vlast težila zakonima kontrolirati seksualnost, prvenstveno kažnjavanjem preljuba, kako patrijarhalni poredak i institucija braka ne bi bili dovedeni u pitanje. Pri tomu je takvo shvaćanje idealnoga društvenoga poretka nastalo pod utjecajem kanonskoga prava i srednjovjekovnih teologa.⁵¹ Oslanjajući se na teološku doktrinu, među ostalim, sam je brak bio lijek protiv bludništva.⁵² Gordan je Ravančić na primjeru Dubrovnika ustvrdio kako od sredine 15. stoljeća vlastela, to jest gradska vlast, počinje kontrolirati seksualno ponašanje svojih podanika, što se vidi u izgonima prostitutki iz grada i uvođenjem zakona protiv sodomije.⁵³ Dakle, budući da se oslanjala na crkveno-teološka shvaćanja o ulozi žene unutar društva, sama je vlast imala interes za procesuiranjem i osuđivanjem ponašanja koje aludira na ženski promiskuitet.⁵⁴ Statuti istočnojadranskih komuna, koji su sadržavali odredbe protiv preljuba pri čemu su bile kažnjavane samo žene, ali ne i muškarci⁵⁵ odraz su tih ideja.

⁵⁰ Dean, *Crime and justice*, 26. U *Liber de maleficis* nailazi se na slučaj u kojemu je Krana Getaldov de Lusti optužio Guerciu da mu je ukrala stvari iz dućana, a kako bi tužbu učinio vjerojatnijom, Guerciu je nazvao, odnosno identificirao, kao *meretrix*. Vidi: Lonza, Römer, "Dubrovački »Liber de maleficis«, dok. 55, str. 201.

⁵¹ Međutim, i sama autorica zaključuje kako je u stvarnosti preljub bio svakodnevna pojava te ih većina nije ni bila sudski procesuirana. Vidi: Carol Lansing, "Gender and Civic Authority: Sexual Control in a Medieval Italian Town", *Journal of Social History* 31 (1997), br. 1: 33-59. O srazu idealne slike i stvarnosti možda najbolje svjedoči primjer Dubrovnika, u kojemu je endogamija bila čvrst običaj, no broj izvanbračnih veza i djece izrazito velik. Usp. i Nicholas Davidson, "Theology, Nature and the Law: Sexual Sin and Sexual Crime in Italy from the Fourteenth to the Seventeenth Century", u: *Crime, Society and the Law in Renaissance Italy*, ur. Trevor Dean i K. J. P. Lowe (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 74-98. U članku autor argumentira kako je teološka koncepcija stvarnosti najviše utjecala na zakonsku regulaciju glede "nemoralnih zločina," no istovremeno u svakodnevnome životu, ona se pod utjecajem znanstvenih djela i svakodnevne prakse nije striktno provodila.

⁵² Janeković Römer, *Maruša*, 122-127; Vidi i: Duby, *Vitez, žena, svećenik*, 19-25; Jacques Le Goff, *Srednjovjekovni imaginarij: Eseji* (Zagreb: Antibarbarus, 1993), 143-152. Usp. i: SS, knj. 3, gl. CXXIV, str. 583.

⁵³ S time što Ravančić tvrdi kako je glavni uzrok pojačane restrikcije seksualnoga ponašanja obrambeni mehanizam dubrovačke vlasti, koja je pokušala sačuvati tradicionalne norme ponašanja u kontekstu širih društveno-gospodarskih promjena uzrokovanih humanističkim strujanjima. "Prostitucija u kasnosrednjovjekovnom i renesansnom Dubrovniku", 99-105; Trevor Dean uočava kako se općenito u 15. stoljeću kao trend pojavljuje povećanje sudskih procesa povezanih sa seksualnošću i moralnošću. Dean, *Crime and Justice*, 41.

⁵⁴ Usp.: Dean, *Crime and Justice*, 88, 94.

⁵⁵ Janeković Römer, *Rod i grad*, 72-73.

Unatoč idealno postavljenim postulatima ženskoga ponašanja, u kojima je žena trebala biti ponizna i svojim ponašanjem svjedočiti u ugledu obitelji, sudski nam spisi razotkrivaju kako su se i žene znale naći u središtu društvenoga “ekscesa.” U zapisima s trogirskoga suda sačuvan je slučaj istraživanja svađe između Agape, žene Jurja Valimirija s jedne strane, a s druge, Radoslave, žene Radimirove i njezine sestre Desule. Agapa je kamenom udarila Radoslavu u lopaticu nakon što joj je ova rekla da je njezin otac kopile (*ego sum ita bona bastarda sicut fuit pater tuus*).⁵⁶ Iz zadarskih pak spisa valja izdvojiti slučaj u kojemu je žena težaka Ratka, imenom Lipica, tužila svoje kumče Jelenu zbog toga što ju je navodno počupala za kosu i udarila velikim štapom (*decapilavit ipsam cum vno ligno grosso*). Jelena je pak pred sudom drugačije prikazala slijed događaja. Šećući je susrela rođaka i upitala ga zašto ne razgovara njom, na što joj je on odgovorio da to čini jer ona loše govori o njemu te kako mu je to rekla njezina kuma Lipica. Odmah potom izašla je Lipica iz svoga doma i povikala: “izađi, izađi, kurvo posrana” (*exias, exias meretrix de merda*). Prema Jeleni daljnji je tijek događaja bio takav da ju je Lipica nakon verbalnoga napada i fizički napala.⁵⁷ Što se točno dogodilo, ne možemo znati jer su svi svjedoci zanijekali da su išta vidjeli i da išta znaju. Može se pretpostaviti kako je za Lipicu glavna motivacija za sudski proces bila vjerojatno nada kako će njime moći obraniti svoj “okaljani obraz.” Osim što se može zaključiti kako se verbalni i fizički sukobi među ženama u trogirskim, dubrovačkim i zadarskim sudskim spisima pojavljuju kao iznimke,⁵⁸ još se nešto može zaključiti i iz njihova društvenoga statusa. Ove protagonistice nisu pripadale patricijskim obiteljima. Nije bilo ni vjerojatno kako bi žene iz viših društvenih slojeva sudjelovale u ovakvim sukobima. Njima je općenito izlazak iz kuće bio ograničeniji negoli pučankama.⁵⁹ Osim toga, za njih je netaknut imidž bio način održavanja svoga društvenoga položaja. Što je društveni status bio niži, to je ženama bilo manje važno držati se idealnih društvenih postulata.⁶⁰ Odnosno, postojala je veća mogućnost da javno izraze svoje nezadovoljstvo.

Uvreda i muška čast

Trogiranin Ilija, razdvajajući dvojicu mladića koji su se tukli, izazvan od jednoga – Dese, rekao mu je: “idi k vragu, kurvin sine” (*uade cum diabolo, fili meretricis*).⁶¹ Drugi je pak Trogiranin, Stipica, tužio Filipa Nadimija da ga je ovaj

⁵⁶ Barada, *MT/II*, dok. 7, str. 150-151 (29. 6. 1281.).

⁵⁷ HR-DAZD- 22-CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 1’ (16. 11. 1411.). Slučaj vidi i u: Popić, *Krojenje pravde*, 108.

⁵⁸ U *Liber de maleficis* uopće ni nema primjera tučnjave između dviju žena.

⁵⁹ Janeković Römer, *Maruša*, 46-47.

⁶⁰ Usp: Dean, *Crime and Justice*, 116; Janeković Römer, *Rod i grad*, 94, 131.

⁶¹ Barada, *MT/II*, dok. 20, str. 18 (26. 10. 1266.).

fizički napao i rastrgao mu košulju. No, prema Filipovu iskazu ispalo je kako je Stipica prvo izvrijedaio Filipa rekavši mu da je “lopov i kurvin sin” (*uocando eum latronem et filium meretricis*).⁶² U ovim je slučajevima atribuiranjem ženskoga promiskuiteta muškarcima bila ugrožena njihova čast. Pozivanje na žensko nemoralno ponašanje moglo je biti diskreditirajuće za mušku čast u još jednom slučaju. U dubrovačkim kaznenim spisima, u istrazi ranjavanja Andreja de Slavç, među nekolicinom izrečenih uvreda, optuženik Matej de Dersa rekao je Andreju: “lažeš, bezvrijedno kopile, kurvin sine” (*tu mentiris villissime spuriane fili unus meretricis*).⁶³ Dubrovčanin Dimitrije Dospello optužio je pak Petru, suprugu postolara Radobe, i njezinu sestru da su ga uvrijedile rekavši mu da je “kopile i kurvin sin” (*vocando eum spurianum et filium meretricis*).⁶⁴ Čast je u ovim dvama slučajevima uvredom “kopile” bila ugrožena ponovno pozivanjem na žensku nemoralnost zbog nećudorednoga ponašanja.⁶⁵ Isticanje nezakonitosti u sredini u kojoj je za njegovo društveno prihvaćanje najvažnije bilo podrijetlo i pripadnost rodu, također je ugrožavalo reputaciju pojedinca.⁶⁶

Dok se prema D. R. Lesnicku žene i njihovu čast vrijeđalo preko seksualnosti i ćudorednosti, muškarce su ipak najviše pogađale uvrede koje su ciljale na ugrožavanje njihove časti i reputacije s obzirom na društvenu ulogu – kao nositelja javnoga povjerenja, preko njihove iskrenosti, hrabrosti i vrijednosti.⁶⁷ U sačuvanim procesima iz Trogira, Dubrovnika i Zadra, također vrijedi ovaj obrazac. U jednome slučaju iz Trogira, svađajući se oko toga tko treba dobiti veću nadoknadu za nastalu štetu, Damjan je Usehni rekao: *tu mentiris tanquam latro et malus homo*. U drugome pak primjeru Petar Čiuenica tužio je Kodija, Dobrozijeva sina, za vrijeđanje. Troje svjedoka potvrdilo je kako mu je ljutito rekao: “kradljivče koji si upao u dućan Desse de Morciqua i opljačkao ga” (*latro qui furasti et fregisti stationem Desse de Morciqua*).⁶⁸ Odredbe statuta istočnojadranskih komuna bile su vrlo jasne prema krađi. Krađa je bila percipirana kao kazneno djelo koje se kažnjavalo ovisno o vrijednosti ukradene robe. U nekim je slučajevima bila pro-

⁶² Barada, *MT/II*, dok. 60, str. 41-42 (2. 9. 1267.).

⁶³ Lonza, Römer, “Dubrovački »Liber de maleficiis«”, dok. 49, str. 195-196 (22. 12. 1312.).

⁶⁴ Lonza, Römer, “Dubrovački »Liber de maleficiis«”, dok. 41, str. 190-191 (28. 11. 1312.). Vidi i primjere iz Trogira: Barada, *MT/II*, dok. 19, str. 17-18 (26. 10. 1266.) i dok. 36, str. 75 (4./1272.); i Zadra: HR-DAZD-22-CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 18-18’ (21. 1. 1412.).

⁶⁵ Vidi i primjere iz Trogira: Barada, *MT/II*, dok. 19, str. 17-18 (26. 10. 1266.) i dok. 36, str. 75 (4./1272.); i Zadra: HR-DAZD-22-CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 18-18’ (21. 1. 1412.).

⁶⁶ O nezakonitoj djeci kao marginalcima vidi rad: Marija Karbić, “Nezakonita djeca i konkubine u gradskim naseljima srednjovjekovne Slavonije – marginalci ili ne?”, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba: Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija održanog 10. prosinca 2003. u Zagrebu.*, ur. Tomislav Popić (Zagreb: DSP „Lucius“, 2004), 75-84. Vidi i primjer iz Perugie koji donosi Trevor Dean u: *Crime and Justice*, 131.

⁶⁷ Dean, “Gender and Insult in an Italian City”, 219.

⁶⁸ Barada, *MT/II*, dok. 19, str. 160, 161 (16. 8. 1281.).

pisana i kazna smrću.⁶⁹ Zato se prema kradljivcima ostatak zajednice zasigurno nije odnosio s poštovanjem, a pogotovo ne ako bi ih odbacila i njihova vlastita obitelj.⁷⁰ Trogirski Statut, primjerice, određuje da ako je netko počinio krađu, osim što mora platiti globu, bude i na zlu glasu.⁷¹ Međutim, unatoč rigoroznosti statuta, zločin krađe nije uvijek bio procesuiran u jednakome broju. Naime, analizirajući fenomen krađe u talijanskim komunama, Trevor Dean došao je do zaključka kako početkom 15. stoljeća dolazi do smanjenja vođenja sudskih postupaka protiv krađa i on je to povezao s činjenicom kako je u tome razdoblju vlast procesuirala prvenstveno seksualne zločine.⁷² Nella Lonza napravila je istu analizu za Dubrovnik te su njezini rezultati pokazali sasvim suprotan trend – prema kraju srednjega vijeka broj se procesuiranih krađa povećavao.⁷³ Prema njoj je razlog bio taj što je gradska vlast, povećavajući osjećaj sigurnosti kod svojih podanika, ujedno i ojačavala svoj autoritet.⁷⁴

Uvreda kao iskaz (ne)jednakosti i *mikrofizika moći*⁷⁵

U dosadašnjoj analizi bavili smo se utjecajem uvreda na ženske i muške društvene uloge, no uvrede nam daju uvid i u odnose među vertikalnim društvenim strukturama u srednjovjekovnoj gradskoj komuni. Hijerarhiju i podjelu stanovništva dalmatinskih komuna nije jednostavno ocrtati jer sam pojam građanstva nije jednoobrazan. Osim toga, valjalo bi uzeti u obzir periodizaciju te pravnu i društvenu podjelu. Najčešće se ipak građaninom definira onaj koji posjeduje nekretninu u gradu. Nakon zatvaranja velikih vijeća u prvoj polovici 14. stoljeća događa se diferencijacija građana na one koji imaju političku vlast i koji ju nemaju, čime vertikalna podjela društva postaje složenijom.⁷⁶

⁶⁹ ŠS, knj. A, pogl. XXIII, str. 100 i knj. 6, pogl. XLII-LIV, str. 185-187; SS, knj. 2, gl. L, str. 423; DS, lib. VI, cap. IV-V, str. 127-127; KS, cap. VI-VIII, str. 7-8.

⁷⁰ Usp.: Nella Lonza, "Property under the Protection of the Authorities: Punishment of Thieves in Medieval Dubrovnik", u: *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: Authority and Property*, ur. Irena Benyovsky Latin i Zrinka Pešorda Vardić (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014), 490.

⁷¹ *Si quis homo, vel si qua mulier deprehensus vel deprehensa fuerit in latrocinio vel furto (in) insula Bove, molendinis, ara vel semine efficiatur infamis* (nap. a.), *et furtum restituat, ac solvat communi Tragurij banum libr. XX parvorum*. TS, lib. II, cap. 17, str. 60. Vidi i: MT/II, dok. 4, str. 7.

⁷² Dean, *Crime and Justice*, 184-199.

⁷³ Lonza, "Property under the Protection of the Authorities", 492-493.

⁷⁴ Isto, 508. U vrijeme potresa 1667. godine i ruskoga napada na Dubrovnik 1806. godine, povećao se broj krađa. Stojan, *Vjernice i nevjernice*, 129.

⁷⁵ O Foucaultovim mikrofizikama moći: Patricia O'Brian, "Historija kulture Michela Foucaulta", u: *Nova kulturna historija*, ur. Lynn Hunt (Zagreb: Naklada Ljevak, 2001), 68-69.

⁷⁶ O problematici definiranja i podrijetla pojma srednjovjekovnoga građanstva i njegovoj podjeli vidi više: Benyovsky Latin, *Srednjovjekovni Trogir – prostor i društvo*, 126-128; Sabine Florence Fabijanec, "Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u XIV. i XV. stoljeću", *Zbornik Odsjeka za povijesne*

Društveno gledajući, među onima koji su se nalazili pri dnu društvene ljestvice bili su *servi* i *ancille*. Iz statuta istočnojadranskih komuna uočljivo je kako su u pravnome pogledu *servi* bili uvelike podvrgnuti svojim gospodarima – nisu mogli ići na sud bez privole gospodara, nisu smjeli ništa posjedovati niti se ženiti bez odobrenja gospodara te nisu imali slobodu kretanja.⁷⁷ Dok je, primjerice, kazna za silovanje slobodne žene bila smrt, ili pak vrlo visoka novčana kazna, u slučaju silovanja ancile radilo se o manjoj novčanoj kazni.⁷⁸ Njihov podređeni položaj ujedno ih definira i kao marginalizirane skupine, što se najbolje vidi u sudskim postupcima povezanim s uvredama gdje je nazvati nekoga *servom* smatrano uvredljivim. Primjerice, u iskazima svjedoka u vezi sa svađom između prodavača ribe, Smetičijeva sina i kupca Drage Citulanuma 1266. godine, koji je završio u spisima trogirskoga sudskoga dvora, zabilježeno je kako je Drago nazvao prodavača *serui filium*.⁷⁹ U drugome pak slučaju iz 1271. godine, općinski glasnik Luka tražio je učitelja Dominika da mu preda novce od zaloga, no Dominik ga je uvrijedio ljutito mu rekavši da je sin ancile i serve (*filium ancille et serue*). Najzad ga je potestat osudio na novčanu kaznu od četrdeset libara malih denara.⁸⁰

Unatoč tomu što je ova uvreda imala pejorativno značenje za imidž pojedinca, jedan nam drugi, zaderski slučaj, povezan s uvredama pokazuje da *servi* i *ancille* nisu nužno morali biti u posve subordiniranome položaju naspram svoga gospodara. Naime, u konfliktu između dvoje slugu, nije sudio gospodar, nego je razrješavanje sukoba bilo prepušteno gradskoj vlasti. Indikativno jest to što se događaj zbio u kući ser Filipa de Matafarisa, u prostoriji odmah do gospodareve, a Filip de Matafaris nije nastupio kao arbitar niti iskoristio svoj autoritet za koji se pretpostavlja da ima nad svojom poslugom. Dakle, dana 10. prosinca 1411. godine, sluškinja (*baiula*) Filipa de Matafarisa imenom Ruža tužila je Filipova slugu (*famulum*) imenom Blaž jer ju je uvrijedio riječima: “đavo neka te polomi kao ovu haljinu” (*diabolus frangat te sicut dimitam ipsam*) dok ga je tražila da zapali svjetiljku, i zato što ju je udario vrčem u glavu. No, optuženi Blaž dao je drugačije svjedočanstvo. Prema njemu, Ruža mu je odbila dati svjetiljku koju je tražio kako bi radnicima koji su skupljali masline podijelio vino. Nakon što

---

znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 22 (2005): 57-63; Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti*, 71-80. T. Raukar društvenu diferencijaciju temelji na društvenome dualizmu. Vidi u: “Komunalna društva”, 112-116; Raukar, *Zadar u XV stoljeću: ekonomski razvoj i društveni odnosi* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1977), 52-56.

⁷⁷ Neven Budak, “Pravni položaj serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 19 (1986), br. 1: 57-61. Od istoga autora vidi i: “Pregled literature i objavljenih izvora o problemu serva i famula u srednjovjekovnim društvima na istočnom Jadranu”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 17 (1984), br. 1: 5-34. O ancilama u ranomodernom Dubrovniku: Stojan, *Vjernice i nevjernice*, 95-135.

⁷⁸ Vidi primjerice: ŠS, knj. VI, pogl. LXI i LXVI, str. 189-190; TS, lib. II, cap. 21, str. 61.

⁷⁹ Barada, *MT/II*, dok. 13, str. 14-15 (20. 9. 1266.).

⁸⁰ Barada, *MT/II*, dok. 2, str. 148-149 (12. 6. 1281.).

je, na gospodarev savjet, uzeo svjetiljku bez pitanja, Ruža ga je počela vrijeđati govoreći mu da je “bezvrijedni nitkov i kurvin sin” (*vnus ribaldus de nichilo et filius meretricis*) te ga počela čupati za kosu, a tek nakon toga ju je on i udario. Slučaj nije dovršen pa se može zaključiti da je došlo do dogovora između Ruže i Blaža.⁸¹ Ovaj, dakle, slučaj pokazuje da gospodari nisu uvijek težili “apsolutnoj vlasti” nad svojim slugama. Njihov je položaj ponajviše regulirao pravni ugovor, nakon čijega su isteka serv ili ancila mogli birati žele li ostati u gospodarevoj kući.⁸² To znači da su servi i ancile u stvari imali mogućnost društvene mobilnosti, a time i postizanja boljega društvenoga položaja. Iako rijetki, postoje i primjeri iz 14. stoljeća u kojima su famuli postajali vlasnicima zemljišnoga posjeda,⁸³ ili pak investirali u trgovačko društvo.⁸⁴

Drugi pak slučaj iz Zadra, u kojemu je jedan od aktera svađe izgovorio *vilane, rustice*,⁸⁵ mogao bi posvjedočiti o kulturalnoj specifičnosti korištenja uvredi.⁸⁶ Naime, termin *rusticus* zadarski Statut koristio je isključivo za distriktualca-zemljoradnika.⁸⁷ Ova nas uvreda upućuje na zaključak da je gradsko stanovništvo imalo predrasude prema seoskomu stanovništvu te im zasigurno nije bilo lako integrirati se u gradski prostor.⁸⁸

Dok u sačuvanim zadarskim kaznenim spisima ne nailazimo na uvredu “serv,” iz Dubrovnika su ostala sačuvana četiri slučaja od kojih je jedan posebno važan. Godine 1313. ključar Radin na sudu je tužio dvojicu mladića – Šimu, sina Ursacija Budačića i Lampru, sina Menče Menčetića, da su ga udarili i izvrijeđali nazvavši ga “bezvrijedni robe” (*serve villissime*) dok je nakon prvoga zvona (*post primam campanam*) zatvarao vrata, a Ursacije je naposljetku morao platiti globu u iznosu šest perpera.⁸⁹ U ovome slučaju, uz pokušaj diskreditiranja pojedinca uvredom – ključara Radina, možemo čak postaviti drugo pitanje. Naime, prema imenu osuđenoga mladića, i onoga drugoga koji je sudjelovao u nasilnome činu, može se zaključiti kako su bili plemićkoga podrijetla.⁹⁰ Je li stoga uvreda kojom

⁸¹ HR-DAZD-22-CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 10v-11 (10. 12. 1411.).

⁸² Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, 64; Stojan, *Vjernice i nevjernice*, 105-106.

⁸³ Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, 142.

⁸⁴ Raukar, “Komunalna društva”, 115.

⁸⁵ HR-DAZD-22-CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 18-18’ (21. 1. 1412.).

⁸⁶ Dean, “Gender and Insult in an Italian City”, 218.

⁸⁷ Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, 64.

⁸⁸ Vidi primjer sa sluškinjama iz zaleda kojima je trebalo neko vrijeme prilagodbe na novi način života. Ujedno su im bili prepušteni najteži i najprljaviji poslovi. Stojan, *Vjernice i nevjernice*, 100. Usp. i: Marin Držić, *Novela od Stanca* (Zagreb: Konzor, 2001).

⁸⁹ Lonza, Römer, “Dubrovački »Liber de maleficiis«”, dok. 74, str. 211 (1. 3. 1313.).

⁹⁰ U Dubrovniku su u to vrijeme „harale“ razuzdane mladenačke družine koje su često znale osmišljavati različite smicalice i osorno se ponašati pa postoji mogućnost da su i ovi mladići njima pripadali. O mladenačkim družinama: Janeković Römer, *Maruša*, 38-39.

su počastili ključara mogla značiti i iskazivanje elitizma s obzirom na to da bi se mogla interpretirati i kao iskazivanje superiornosti u odnosu na pučanina? Kao pripadnici, i to mladi pripadnici, najvišega društvenoga sloja, moguće je da su doživljavali sebe kao one kojima je sve dopušteno. Međutim, sudbena vlast očito im nije dopuštala iskazivanje takve nadmoći. Ovaj slučaj otvara, nadalje, i pitanje je li samim time što se smatrala elitom, vlastela ujedno bila u potpunosti privilegirana skupina? Odnosno, je li elita doista nametala svoju "hegemoniju" ili je pak, i elita, bez obzira na to što je bila na vrhu društvene piramide, morala razviti određene mehanizme koji su zapravo bili društveni kompromisi u svrhu očuvanja reda i društvene ravnoteže?

Liber de maleficis, koji je ovdje korišten, pripada razdoblju prije konačnoga zatvaranja Vijeća i formiranja bratovštine antunina,⁹¹ no već je početkom 14. stoljeća razvidna podjela na vlastelu i pučane. Većinu od devetnaest tužbi u kojima se spominju uvrede vodili su međusobno plemići, a u samo nekoliko slučajeva pojavljuju se pučani. Jedan je od njih već opisan, a u drugome je klesar Toma podnio tužbu protiv plemića Stanča de Monç i postolara Grubeše. Prijavu je temeljio na optužbi da su ga ova dvojica fizički napala i otela mu novac. Preko svjedočanstva drugih svjedoka saznaje se kako je Stanče bio isprovociran jer je Toma htio na silu sudjelovati u kockanju, a kada ga je Stanče odbio rekavši mu da se ne može kockati s njima jer ima malo novaca (*nolumus ludere tecum quia habes paucos denarios*), Toma ga je uvrijedio rekavši mu "besramni goropadniče" (*turpis ravaiose*). Tek nakon vrijeđanja Stanče ga je fizički napao. Najzad su Toma i Stanče dobili kaznu u iznosu od tri perpera.⁹² U drugome pak slučaju također su i pučanin (mesar Klapa) i plemić (Perve de Casalço) osuđeni na tri perpera kazne jer su se svađali i tukli.⁹³ U trećemu slučaju plemić Marin de Goghe tužio je postolara Stanča, za kojega se navodi i da je zet Jakova de Menče, da ga je uvrijedio rekavši mu "pasji sine" (*canis filius canis*). Koliko se može doznati iz kancelareva zapisa, Stanče je bio isprovociran time što mu Marin nije odmah mogao isplatiti novac, a radilo se o grošu i pol (*petebat dicto Marino unum grossum et dimidium*). Stanče je zbog toga morao platiti kaznu u iznosu od dvanaest groša. Iz ovih se primjera vidi kako su pučani i vlastela bili jednako tretirani te kako se i pučani nisu ustručavali podnositi optužbe za nanesene uvrede. Samo je u jednome slučaju optužba pučanina, postolara Bosela, za vrijeđanje i prijetnju bila odbijena, a plemić (Nikola, sin Ivana Deodata) upozoren je da takvo nešto ne

⁹¹ Godina je osnivanja bratovštine Sv. Antuna i Petra nepoznata, no zna se nastanak bratovštine Sv. Duha (1348.) s kojom je bratovština Sv. Antuna i Sv. Petra bila ujedinjena 1432. godine. Vidi više: Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti*, 15-28.

⁹² Lonza, Römer, "Dubrovački »Liber de maleficiis«, dok. 11, str. 179-180 (27. 8. 1311.), prenosi i: Lonza, "Tužba, osveta, nagodba", 94.

⁹³ Lonza, Römer, "Dubrovački »Liber de maleficiis«, dok. 61, str. 202 (21. 1. 1312.).

radi u budućnosti.⁹⁴ Teško je samo na temelju ovih primjera donijeti zaključak o ravnopravnosti plemstva i pučana pred sudom. No, u tomu nam može pomoći još jedan slučaj iz 15. stoljeća kada je mladi Šišmundo Menčetić osuđen na šest mjeseci zatvora zbog vrijeđanja sluškinje. U slučaju mladih patricija, pogotovo onih koji se još nisu dokazali u političkome poslu, položaj je pučana i plemstva pred zakonom i sudom bio jednak, što će se promijeniti u ranome novom vijeku.⁹⁵ Može se stoga najzad zaključiti kako patriciji nisu bili privilegirani u svim sferama. Kako bi ostvarivali političku vlast, morali su dopustiti pučanima iskazivanje njihove društvene moći, što je vidljivo upravo u tome da su dopuštali pučanima javno iskazivanje svojega nezadovoljstva protiv njih. Za Trogir je nešto teže ispitati odnos pučana i patricija jer teško možemo pretpostaviti društveni status protagonista sukoba, no može se naslutiti kako je situacija bila jednaka kao i u Dubrovniku jer jedna odredba trogirskoga Statuta kaže kako će jednako platiti i plemić i neplemić za nanesenu uvredu.⁹⁶

Uvrede: nesvjesno izražavanje emocija ili strategije pojedinaca?

Javno je izražavanje nezadovoljstva verbalnim i fizičkim nasiljem moglo biti i sredstvom "pročišćavanja društva"⁹⁷ odnosno konstantnom težnjom da se članovi zajednice međusobno "prokazuju" kako postojeći društveni poredak ne bi došao u pitanje. Ova se težnja može shvatiti kao nešto što su pojedinci nesvjesno činili s obzirom na ustanovljene moralno-društvene vrijednosti.⁹⁸ S druge pak strane, izazivanje konflikta na javnome prostoru moglo je biti motivirano i osobnim nezadovoljstvom te postati strategijom kako obraniti svoj društveni položaj ili ugroziti tuđi. Ukoliko protivnik ne bi odgovorio na uvredu, onaj koji vrijeđa odnio bi pobjedu.⁹⁹

⁹⁴ *Dictus Nicola iuravit mandata domini comitis et ipse dominus comes precipit ei quod verbo vel facto non faciat nec fieri faciat rixam vel rumorem cum dicto Bosello in pena de perperis XXV pro qualibet vice.* Lonza, Römer, "Dubrovački »Liber de maleficiis«", dok. 57, str. 201-202 (2. 1. 1313.).

⁹⁵ Janeković Römer, *Okvir slobode*, 183-187, 262.

⁹⁶ *Statuimus, quod si aliquis vel aliqua, cuiuscunque condicionis et status (...) TS*, lib. II, gl. 6, str. 56. Za Zadar se može naslutiti da je u sudskome postupku postojala ravnopravnost između patricija i pučana od 1409. godine, od kada se mletačka vlast oslanjala na društveni sloj pučana. U ovome kontekstu bilo bi indikativno analizirati splitski slučaj jer je jedna odredba splitskoga Statuta nalagala da, ako neplemić uvrijedi plemića, plaća kaznu od sto solida, a ako bi neki plemić uvrijedio drugoga plemića, plaća četrdeset solida. Vidi: SS, knj. IV, gl. XII, str. 612-613. Također, splitski je Statut sadržavao i odredbu o tome kako pučanin, dok razgovara s plemićem, mora stajati na nogama. U suprotnome plaća kaznu od pet solida. Vidi: SS, knj. IV, gl. CXV, str. 703.

⁹⁷ Usp.: Suzanne Desan, "Svjetina, zajednica i ritual u radovima E. P. Thompsona i Natalie Davis", u: *Nova kulturna historija*, Lynn Hunt, ur. (Zagreb: Naklada Ljevak, 2001), 102-112.

⁹⁸ Nancy Shields Kolmann iznosi tezu prema kojoj je sudski postupak zbog uvreda bio sredstvo društvene interakcije u zajednicama, koja se ostvarivala korištenjem diskursa nastaloga na temelju zajedničkih društvenih normi. Shields Kollmann, *By Honor Bound*, 96.

⁹⁹ Shields Kollmann, *By Honor Bound*, 84-85.

U tome se kontekstu mogu ispitati tri slučaja koja su u kaznenim spisima ostala detaljnije opisana. Dana 1. kolovoza 1281. godine na prijavu opatice i jedne redovnice samostana Svetoga Nikole u Trogiru ispitano je čak jedanaest svjedoka pred trogirskim potestatom. Među svjedocima nisu se našle same redovnice zbog toga što je njima bilo zabranjeno svjedočiti pred sudom.¹⁰⁰ Isprava započinje Jurjevim iskazom u kojemu je prepričao što se dogodilo prošloga dana i te noći. Dok je prvi puta prolazio pored samostana Svetoga Nikole s još nekim poznanicima, njegova rođakinja, a ujedno i redovnica Marija (*soror Maria cognata sua*), izvrijeđala ga je, no on joj nije ništa odvratio. Kasnije, dok je ponovno prolazio, i to opet ne sam, redovnica mu je uputila riječi: *latro qui fregisti stationes i fili meretricis*, na što joj je on odgovorio da ga ona “mrzi jer ju je neki dan vidio na otoku Čiovu da se ponaša kao kurva.” Treći puta dok je prolazio, redovnica je *proiecit stercora et urinam super eum*.¹⁰¹ Prolijevanje noćne posude bila je uobičajena gesta u komunama, koja je uslijedila kao odgovor na vrijeđanje ženske časti.¹⁰² Od ostalih se svjedoka saznaju još neke uvrede koje su razmijenili, a koje potvrđuju ranije analizirani obrazac muško-ženskoga diskursa. Jura joj je tako rekao da ide “k vragu jer svi znaju kako je ona nedostojna” (*uade ad dyabolum, quia tota terra nouit iniquitatem tuam*) i da laže kao kurva (*tu mentiris tanquam putana*). Redovnica Marija optužila ga je pak da je lopov (*quid est hoc quod uendebas altero die, uilis latro uendebas de eo qui uenit*) te se branila da nije bludnica (*ego non sum quiça nec puta*). Sve naznačene uvrede redovnica je izrekla unutar zidina samostana.¹⁰³ Iako je prema Jurjevoj priči redovnica prva započela s vrijeđanjem, Juraj je naposljetku osuđen na kaznu u iznosu od tri libre malih denara. Potestatu je očito bilo u interesu obraniti prije svega čast redovnice, čime se branio i imidž samostana s obzirom na to da su redovnice najvećim dijelom potjecale iz plemićkih obitelji.¹⁰⁴ Reputacija samostana mogla je biti jedan od čimbenika prilikom odlučivanja u koji će samostan plemićka obitelj poslati svoju kćer. Nadalje, zbog načina na koji je redovnica javno osramotila Jurja, ostaje pitanje je li to napravila sa svjesnom namjerom kako bi ugrozila Jurjevu društvenu reputaciju.

U drugome slučaju, također iz Trogira, Ilija je udario Jakova Pektija tako da mu je potekla krv. Iz iskaza svjedoka saznajemo kako je Jakov bio izazvan time što ga je Ilija nazvao kradljivcem. Naime, Jakov mu nije htio vratiti založenu stvar

¹⁰⁰ Vidi: Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj: sv. I.* (Split: Benediktinski priorat – Tkon, 1963), 134.

¹⁰¹ Barada, *MS/II*, dok. 17, str. 158.

¹⁰² Stojan, *Vjernice i nevjernice*, 275.

¹⁰³ (...) *staret intus in monasterio, uidit sororem Mariam cognatam dicti Juri sedentem intus in quadam placā lapidis et dicentem* (...) Barada, *MS/II*, dok. 17, str. 158-160.

¹⁰⁴ Više o društvenome podrijetlu redovnica: Zrinka Nikolić Jakus, “Prve benediktinke u Dalmaciji”, u: *Benediktinski samostan sv. Nikole u Trogiru: duhovnost i kultura u okrilju Virgines Dei: zbornik radova prigodom 950. obljetnice utemeljenja*, ur. Radoslav Bužanić et al. (Split: Dalmacija papir, 2014), 111-112; Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj: sv. I.*, 126. i Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj, sv. II.* (Split: Benediktinski priorat – Tkon, 1964), 284.

sve dok mu Ilija ne vrati pozajmljeni novac (*da mihi quod debes et ego dabo tibi pingnus*).¹⁰⁵ Davanje materijalnih dragocjenosti u zalog bio je jedan od učestalih načina financiranja u srednjem vijeku, a u određenim situacijama vjerojatno i jedini način kako je pojedinac mogao doći do novca ili drugih materijalnih potrepština.¹⁰⁶ Ilija je u želji da se domogne svoga zaloga ciljao na ugrožavanje Jakovljeva imidža, no nije mu uspjelo.

Treći pak slučaj iz Zadra, dragocjen je jer se može kontekstualizirati. Koža de Begna pred zadarskim je sudom 1412. godine optužio trgovca Grgura Mrganića da krade i da je udario njegova sina Šimuna šakom u grudi. Iz iskaza svjedoka vidi se kako su se svađali oko toga tko je "pošteniji trgovac." Grgur je tako rekao Koži da je on pošteniji od njega (*ego sum legalior te et magis vtor veritate te*) i nazvao ga *Iudeus perfidus*.¹⁰⁷ Uvreda "perfidni židov" ciljala je direktno na osporavanje Kožina kredibiliteta kao trgovca. Židove je kršćansko srednjovjekovno društvo odbacivalo zbog njihove vjere, a na njih se gledalo i kao na "financijske malverzante,"¹⁰⁸ to jest poistovjećivalo ih se s društveno osuđivanim lihvaranjem.¹⁰⁹

Ovaj se javni prizor odvio u isto vrijeme dok su se ova dvojica sporila oko zarade u zajedničkome trgovačkom pothvatu. Grgur je uputio ovu uvredu Koži očito jer je bio isprovociran, no također možemo posumnjati da je to učinio s namjerom ugrožavanja Kožine časti kao trgovca, možda čak i kako bi se bolje pozicionirao u tome drugom sporu.¹¹⁰ Uvreda se također javlja u specifičnome kontekstu jačanja dijela pučana koji se bave trgovinom i financijskim poslovanjem od razdoblja posljednje četvrtine 14. stoljeća. Do tada su se, naime, ponajviše patriciji bavili ovim oblikom gospodarske djelatnosti.¹¹¹ Stoga je ova uvreda i iskaz sukoba dviju društvenih skupina – jedne stare i jedne nove – koja će financijski početi konkurirati patricijima. Sam će Grgur Mrganić u idućih dvadesetak godina biti jedan od najmoćnijih zadarskih trgovaca-pučana. Na tu novoformiranu druš-

¹⁰⁵ Barada, *MT/II*, dok. 26, str. 67 (24. 3. 1272).

¹⁰⁶ O funkcioniranju založnoga sustava: Mladen Ančić, "Pojasevi i druge dragocjenosti u kasnosrednjovjekovnim obiteljskim riznicama", *Starohrvatska prosvjeta* 3 (1995), br. 22: 151-160; Popić, *Krojenje pravde*, 53.

¹⁰⁷ HR-DAZD-22-CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 18-18' (21. 1. 1412.). Slučaj prenosi i Popić: *Krojenje pravde*, 219.

¹⁰⁸ Vidi primjerice: Michael Goodich, ur., *Other Middle Ages: Witnesses at the Margins of Medieval Society* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998), 19-103.

¹⁰⁹ Ivan Majnarić, "Nobility of the Croatian Kingdom between Zadar and Its Hinterland during the Late 14th and Early 15th Centuries", u: *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: Authority and Property*, ur. Irena Benyovsky Latin i Zrinka Pešorda Vardić (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014), 222-223.

¹¹⁰ O tome sporu vidi: Popić, *Krojenje pravde*, 23-24.

¹¹¹ Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, 137-139; Fabijanec, "Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u XIV. i XV. stoljeću", 71. Unatoč tomu što je Grgur Mrganić bio plemićkoga podrijetla, ujedno nije pripadao i političkoj eliti jer nije bio član Vijeća.

tvenu skupinu, među ostalim, oslanjali su se i Mlečani od 1409. godine kako bi učinkovito provodili svoju vlast.¹¹²

Zaključak

Čast je srednjovjekovnome pojedincu bila među najvažnijim osobnim vrijednostima, a ujedno je o njezinoj percepciji ovisilo kako će zajednica gledati na pojedinca, odnosno kakvu će sliku stvoriti o njemu. O pojedinčevoj je časti bilo oblikovano javno mnijenje koje se moglo promijeniti putem javnoga glasa. U tome su smislu i uvrede dijelom sudskih kaznenih spisa – jer su težile promjeni imidža pojedinca u zajednici, a u nekim su slučajevima mogle biti i svjesne strategije pojedinaca. Pritom se diskurs diskreditiranja razlikovao za žene i muškarce. Žene se najčešće pokušavalo diskreditirati preko njihove nemoralne seksualnosti. Ako se radilo o udanoj ženi, ta je uvreda ujedno ugrožavala i mušku čast jer je zadirala u sposobnost muškarca da se nametne kao autoritet u obitelji. S druge pak strane, muškarce se najčešće vrijeđalo da su lašci i kradljivci. Osim što uvrede poput zrcala odražavaju način shvaćanja muško-ženske uloge, uvrede daju uvid i u odnose među različitim društvenim skupinama. Otvaraju pitanje je li između patricija i pučana postojao društveni kompromis u pogledu privilegiranja, umjesto “hegemonije,” s obzirom na to da možemo vidjeti kako su u sudskim procesima povezanim s uvredama, barem na primjeru Dubrovnika, te dvije skupine bile ravnopravne.

Analiza sudskih procesa u kojima se pojavljuju uvrede otvara nove mogućnosti sagledavanja gradske svakodnevice u prošlosti, kao i nove spoznaje o tomu kako su izgledale svakidašnje navike i rituali srednjovjekovnoga čovjeka.

---

¹¹² Vidi: Ivan Majnarić, “Zaglavaska zadužbina sv. Mihovila iz očišta Grgura Mrganića”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 48 (2017), br. 1: 65-87, Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, 140-141. O Mrganiću vidi još: Fabijanec, “Društvena i kulturna uloga”, 70-71, 75-76; Majnarić, “Nobility of the Croatian Kingdom”, 219, 227.

Izvori

Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar – fond 22 – Curia maior ciuilium (HR-DAZD-22-CMC)

Objavljeni izvori i literatura

Ančić, Mladen. “Pojasevi i druge dragocijenosti u kasnosrednjovjekovnim obiteljskim riznicama”. *Starohrvatska prosvjeta* 3 (1995), br. 22: 151-160.

Ančić, Mladen. “Vekenega i kralj Koloman”. U: *Laude nitens multa: Zbornik radova s kolokvija u povodu 900. obljetnice Vekenegina epitafa*, uredili Pavuša Vežić, Ivan Josipović, 15-42, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018.

Barada, Miho, ur. *Trogirski spomenici. Dio II. Zapisci sudbenog dvora općine trogirske. Svezak I. od 8. VIII. 1266. do 6. XII. 1299. Monumenta Traguriensia. Pars secunda. Acta curiae comunis Traugurii. Volumen I ab 8. VIII. 1266. usque ad 6. XII. 1299. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, knj. 46.* Zagreb: JAZU, 1951.

Batović, Šime; **Kolanović**, Josip; **Obad**, Stjepan, ur. *Zadarski statut: sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563.* Zadar: Ogrnak Matice hrvatske – Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1997.

Benyovsky Latin, Irena. *Srednjovjekovni Trogir – prostor i društvo.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007.

Bogišić, Valtazar; **Jireček**, Constantin, ur. *Liber statutorum civitatis Ragusii.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1901.

Brundage, James A. *Law, Sex and Christian Society in Medieval Europe.* Chicago; London: The University of Chicago Press, 1987.

Budak, Neven. “Pravni položaj serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 19 (1986), br. 1: 51-68.

Budak, Neven. “Pregled literature i objavljenih izvora o problemu serva i famula u srednjovjekovnim društvima na istočnom Jadranu”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 17 (1984), br. 1: 5-34.

Carraway Vitiello, Joanna. *Public justice and the criminal trial in late medieval Italy: Reggio Emilia in the Visconti age.* Leiden: Koninklijke Brill NV, 2016.

Crevelde, Martin, van. *The Rise and Decline of the State.* Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Crone, Patricia. *Pre-Industrial Societies: Anatomy of the Pre-Modern World.* London: Oneworld, 2009.

Cvitanić, Antun, ur. *Statut grada Splita. Splitsko srednjovjekovno pravo. III. izdanje*. Split: Književni krug, 1998.

Davidson, Nicholas. "Theology, nature and the law: sexual sin and sexual crime in Italy from the fourteenth to the seventeenth century". U: *Crime, Society and the Law in Renaissance Italy*, uredili Trevor Dean i K. J. P. Lowe, 74-98, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Davis, Natalie Zemon. *Povratak Martina Guerreara*. Zagreb: Konzor, 2001.

Dean, Trevor. "Gender and Insult in an Italian City: Bologna in the Later Middle Ages". *Social History* 29 (2004), br. 2: 217-231.

Dean, Trevor. *Crime and Justice in Late Medieval Italy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Desan, Suzanne. "Svjetina, zajednica i ritual u radovima E. P. Thompsona i Natalie Davis". U: *Nova kulturna historija*, uredila Lynn Hunt, 82-110, Zagreb: Naklada Ljevak, 2001.

Držić, Marin. *Novela od Stanca*. Zagreb: Konzor, 2001.

Duby, Georges. *Vitez, žena, svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*. Split: Logos, 1987.

Fabijanec, Sabine Florence. "Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u XIV. i XV. Stoljeću". *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2005): 55-120.

Goodich, Michael, ur. *Other Middle Ages: Witnesses at the Margins of Medieval Society*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.

Gowing, Lara. "Gender and the Language of Insult in Early Modern London". *History Workshop* 35 (1993): 1-21.

Grossi, Paolo. *A History of European Law*. Chichester; Malden: Wiley-Blackwell, 2010.

Grubišić, Slavo, ur. *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982.

Hanel, Jaromir J., ur. *Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1877.

Ikns Stern, Laura. "Public Fame in the Fifteenth Century". *The American Journal of Legal History* 44 (2000), br. 2: 198-222.

Janeković Römer, Zdenka. *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*. Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 1994.

Janeković Römer, Zdenka. *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma.* Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 1999.

Janeković Römer, Zdenka. *Maruša ili suđenje ljubavi: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika.* Zagreb: Algoritam, 2007.

Kapović, Mato, ur. *Statut grada Dubrovnika 1272.* Dubrovnik; Zagreb: Historijski arhiv Dubrovnik; Zagrebačka tiskara, 1990.

Karbić, Damir. "Koncept marginalnosti: društvena stvarnost ili sredstvo istraživanja na primjeru srednjovjekovnih komunalnih društava". U: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba: Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija održanog 10. prosinca 2003. u Zagrebu*, uredio Tomislav Popić, 9-19, Zagreb: DSP „Ivan Lučić – Lucius“, 2004.

Karbić, Marija. "Nezakonita djeca i konkubine u gradskim naseljima srednjovjekovne Slavonije – marginalci ili ne?". U: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba: Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija održanog 10. prosinca 2003. u Zagrebu.*, uredio Tomislav Popić, 75-88, Zagreb: DSP „Ivan Lučić – Lucius“, 2004.

Lansing, Carol. "Gender and Civic Authority: Sexual Control in a Medieval Italian Town". *Journal of Social History* 31 (1997), br. 1: 33-59.

Le Goff, Jacques. *Srednjovjekovni imaginarij: Eseji.* Zagreb: Antibarbarus, 1993.

Lombardi, Daniela. "Intervention by Church and State in Marriage Disputes in Sixteenth- and seventeenth-century Florence". U: *Crime, Society and the Law in Renaissance Italy*, uredili Trevor Dean i K. J. P. Lowe, 142-156, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Lonza, Nella, "Dvije izgubljene duše? Čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667-1808)", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 39 (2001): 261-303.

Lonza, Nella, "La giustizia in scena: punizione e spazio pubblico nella Repubblica di Ragusa". *Acta Histriae* 10 (2002), br.1: 161-190.

Lonza, Nella. "Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku". *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40 (2002): 57-104.

Lonza, Nella. "Property under the Protection of the Authorities: Punishment of Thieves in Medieval Dubrovnik". U: *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: Authority and Property*, uredile Irena Benyovsky Latin i Zrinka Pešorda Vardić, 487-508, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.

Lonza, Nella. "On cutting off noses and pulling out beards: Face as a medium of crime and punishment in medieval Dubrovnik". U: *Our Daily Crime. Collection of Studies*, urednik Gordan Ravančić, 59-72, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.

Lonza, Nella; Janeković Römer, Zdenka. "Dubrovački »Liber de maleficiis« iz 1312-1313. godine". *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 25 (1992), br. 1: 173-228.

Lord Smail, Daniel. "Common Violence: Vengeance and Inquisition in Fourteenth-Century Marseille". *Past & Present* 151 (1996): 28-59.

Lord Smail, Daniel. *The consumption of justice: emotions, publicity and legal culture in Marseille, 1264.-1423.* Ithaca; London: Cornell University Press, 2003.

Majnarić, Ivan, "Nobility of the Croatian Kingdom between Zadar and Its Hinterland during the Late 14th and Early 15th Centuries". U: *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: Authority and Property*, uredile Irena Benyovsky Latin i Zrinka Pešorda Vardić, 211-237, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.

Majnarić, Ivan. "Zaglavaska zadužbina sv. Mihovila iz očišta Grgura Mrganića", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 48 (2017), br. 1: 65-87.

Nikolić Jakus, Zrinka. "Prve benediktinke u Dalmaciji". U: Benediktinski samostan sv. Nikole u Trogiru, *Benediktinski samostan sv. Nikole u Trogiru: duhovnost i kultura u okrilju Virgines Dei: zbornik radova prigodom 950. obljetnice utemeljenja*, urednici Radoslav Bužanić et al., 103-114, Split: Dalmacija papir, 2014.

O'Brian, Patrica. "Historija kulture Michela Foucaulta". U: *Nova kulturna historija*, uredila Lynn Hunt, 55-81, Zagreb: Naklada Ljevak, 2001.

Ostojić, Ivan. *Benediktinci u Hrvatskoj: sv. I.* Split: Benediktinski priorat – Tkon, 1963.

Ostojić, Ivan. *Benediktinci u Hrvatskoj: sv. II.* Split: Benediktinski priorat – Tkon, 1964.

Pešorda Vardić, Zrinka. *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku.* Zagreb; Dubrovnik: Hrvatski institut za povijest; Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti, 2012.

Petrić, Hrvoje. "O marginalnim skupinama u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom pograničnom gradu: primjer Koprivnice". U: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, uredio Tomislav Popić, 55-72, Zagreb: DSP „Ivan Lučić – Lucius“, 2004.

Popić, Tomislav. "Zadarske mirazne parnice iz druge polovice 14. stoljeća". *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012): 57-85.

Popić, Tomislav. *Krojenje pravde: zadarsko sudstvo u srednjem vijeku: (1358.-1458.).* Zagreb: Plejada, 2014.

Popić, Tomislav. "IV Lateranski koncil i djelovanje sudova u istočnojadranskim gradovima 13. stoljeća". Na simpoziju pod nazivom *IV. lateranski koncil: događaj*

koji je promijenio Europu održanome 20. studenoga 2015. u Zagrebu na Hrvatskome katoličkom sveučilištu.

Raukar, Tomislav. *Zadar u XV stoljeću: ekonomski razvoj i društveni odnosi*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1977.

Raukar, Tomislav. "Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću". U: *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku: odabrane studije*, 69-140, Split: Književni krug, 2007.

Ravančić, Gordan. "Prostitucija u kasnosrednjovjekovnom i renesansnom Dubrovniku". U: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i rano-moderno doba*, uredio Tomislav Popić, 89-105, Zagreb: DSP „Ivan Lučić – Lucius“, 2004.

Shields Kollmann, Nancy. *By Honor Bound*. Ithaca: Cornell University Press, 1999.

Stojan, Slavica. *Vjernice i nevjernice*. Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti, 2002.

Strohal, Ivan, ur. *Statutum et reformationis civitatis Tragurii*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1915.

Zemon Davis, Natalie. *Povratak Martina Guerre*. Zagreb: Konzor, 2001.

Zorzi, Andrea. "The Judicial System in Florence in the Fourteenth and Fifteenth centuries". U: *Crime, Society and the Law in Renaissance Italy*, uredili Trevor Dean i K. J. P. Lowe, 40-58, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Petra Vručina *

Insult and *fama publica* in Eastern Adriatic Communes during the Late Middle Ages

Summary

This paper seeks to examine the criminal court records mentioning insults from three Dalmatian late medieval towns: Trogir, Zadar, and Dubrovnik. Besides that, it connects the prosecution of insults with the formation of public opinion by means of rumours (*fama publica*). Namely, verbal offense was a public act and because of that, the knowledge about it spread in the community. In some cases, one can even assume that these insults were strategic attempts to endanger someone's honour, and thus his social status – because the latter depended on the perception of someone's honour. This paper also analyses the differences between insults directed at men and women, and what this meant for the perception of their honour. In general, women were insulted by references to their immoral sexuality. Men, on the other hand, were accused of being liars or thieves. Further on, by analysing these criminal records, it is possible to reach certain conclusions about the relations among different social groups and the ways in which social cohesion between the nobles and the commoners was created in medieval towns. In case of Dubrovnik, one can see that the nobility was not privileged in the judicial sphere. The analysis of medieval insults provides us with new possibilities of understanding the medieval society and a basis for its future research.

Keywords: Middle Ages, criminal records, insults, *fama publica*, Dalmatian cities, social history

---

* Petra Vručina, Ivana Zahara 3, 10000 Zagreb, Croatia, E-mail: 5ra.vrucina@gmail.com